

MICHAEL L. QUINN

The Semiotic Stage. Prague School Theater Reader.

New York, Washington, D. C. /Baltimore, San Francisco, Bern, Frankfurt/M., Berlin, Vienna,
 Paris: Peter Lang 1995 (Pittsburgh Studies in Theatre and Culture, 1). Σελ. 166, 8 εικ.

Μια ενδιαφέρουσα και χρήσιμη σύνοψη των θέσεων της Σχολής της Πράγας για τη σημειολογία του θεάτρου, γραμμένη από ταλαντούχο Αμερικανό μελετητή του θεάτρου, ο οποίος πέθανε το 1994 σε ηλικία μόλις 36 ετών. Για την κριτική αντιμετώπιση και τη σωστή επεξεργασία του θέματός του έμαθε και τα τσεχικά και αναζήτησε την επαφή με εκπροσώπους της Σχολής αυτής, που βρίσκονται ήδη στην τρίτη γενεά, ξεκινώντας από τις αναζητήσεις του Μεσοπολέμου. Η ανάγνωση, προσλήψη και συζήτηση όλων των σχετικών εργασιών όλων των εκπροσώπων (πολλές από αυτές δεν έχουν μεταφραστεί από τα τσεχικά ούτε σήμερα) οδηγεί σε μιαν αρκετά διαφοροποιημένη εικόνα σχετικά με τη σημασία της Σχολής αυτής για την ιστορία και θεωρία του θεάτρου στην Ευρώπη του 20ού αιώνα, η οποία παραγνωρίστηκε στην έκτασή της και στο βάθος των επιρροών της και αδικήθηκε από το γεγονός, ότι οι περισσότερες εργασίες είναι γραμμένες αρχικά στα τσεχικά κι άργησαν για δεκαετίες να μεταφραστούν σε μιαν από τις κυριότερες ευρωπαϊκές γλώσσες. Είναι δε επίσης χαρακτηριστικό, ότι μεγάλο μέρος του Γαλλικού Στρουκτουραλισμού στις δεκαετίες του 1960 και 1970 βασίζεται σε αρκετά μεγάλη έκταση στις εργασίες αυτές, οι οποίες ωστόσο δεν πήραν ποτέ τη θέση που τους αξίζει στα δυτικά γράμματα (εξαιρέση αποτελούν οι Σλαβολόγοι της Γερμανίας, οι οποίοι, προσλαμβάνοντας τα μελετήματα αυτά, στην αρχική τους διατύπωση, έγιναν οι βασικοί φορείς της μεταφοράς της Σχολής της Πράγας και του Πολωνικού Δομομοού στη Δύση, βλ. Β. Πούχνερ, *Σημειολογία του θεάτρου*. Αθήνα 1985, σσ. 14 εξ.). Χαρακτηριστικά σημειώνει ο γνωστός θεωρητικός της λογοτεχνίας, Rene Wellek, πως «Prague is an indispensable link in the chain leading from Moscow to Paris» (στον πρόλογο του J. Mukarovsky, *The Word and Verbal Art*. New Haven 1977, σ. XI), υπονοώντας πως στην εξέλιξη της θεωρίας της λογοτεχνίας η Σχολή της Πράγας αποτελεί απαραίτητο ενδιάμεσο σταθμό μεταξύ του Ρωσικού Φορμαλισμού και του Γαλλικού Δομομοού. Ο ιστορικός των θεωριών Jan Broekman, εξετάζοντας τον γαλλικό στρουκτουραλισμό, κατέληξε στο συμπέρασμα, «that Parisian structuralism, which has become fashionable today, is no more than a recapitulation of what has been presented here [in the Prague School] – only in this sense can we speak of it as being a further development of structuralist thinking. The same themes and methods are being discussed anew. What is being presented to us as *dernier cri* is at best a differentiation, or an expansion, of these themes...» (Jan M. Broekman, *Structuralism: Moscow – Prague – Paris*. Boston 1974, σ. 69). Και ο συγγρ. προχωρεί ακόμα περισσότερο: «At the worst the French development were a reduction, a hardening into dogma of linguistic assumptions that would eventually come under fire in the post-structuralist critique. Yet eighteen years since Broekman's judgement, with the *depassement* of deconstruction having altered the intellectual scene, the flexibility and range of the Prague School still takes a back seat to the French structuralist tradition» (ό.π., σ. 3).

Το πόσο γνώστης του θέματος είναι ο συγγρ. αποδεικνύει ευθύς αμέσως η «Εισαγωγή» (σσ. 1-12), όπου αναφέρεται όχι μόνο στους εκπροσώπους της Σχολής αλλά και στη λειτουργία της μέσα στο χρονικό διάστημα του Μεσοπολέμου: πρόκειται για ομάδα Εβραίων διανοουμένων από την Τσεχία, τη Σλοβακία, από πρόσφυγες από τη Ρωσία

(Roman Jakobson, Petr Bogatyrev), οι οποίοι ίδρυσαν έναν κύκλο ελεύθερων μαθημάτων και συζητήσεων σε πολλές γλώσσες, όπου διαμορφώθηκαν και αναλύθηκαν οι βασικές θέσεις της Σχολής πάνω στα θέματα της γλώσσας και της λογοτεχνίας. Οι θεωρητικές και φιλοσοφικές βάσεις των αναζητήσεων αυτών οδηγούν ακόμα και στην Αυστροουγγρική Μοναρχία και το γνωστό Κύκλο της Βιέννης με τους Θετικιστές (βλ. τώρα τα πρακτικά δύο συνεδρίων για την ιστορική σημασία της Σχολής της Πράγας M. Jankovic/Z. Pesat [eds.], *The Prague School: Its History and Future*. Prague 1992 και Jan Bakos [ed.], *Czechoslovak Structuralism and Viennese Scientism*. Bratislava 1993). Το ανανεωμένο ενδιαφέρον της διεθνούς πνευματικής κοινότητας για την πραγματική θέση της Σχολής της Πράγας μέσα στο πνευματικό γίγνεσθαι του 20ού αιώνα, όπου τελικά αποδεικνύεται ότι όχι μόνο εξακολούθησαν να υφίστανται γλωσσικά φράγματα, αλλά και ότι ενισχύονται ακόμα περισσότερο (διάφορες γλώσσες non leguntur), δείχνουν και άλλες δημοσιεύσεις, που αναλύουν π.χ. τον κατάλογο των διαλέξεων που δόθηκαν στον κύκλο αυτό, σχολιάζουν τα πρακτικά των συζητήσεων τους κτλ. (βλ. ενδεικτικά L. Matejka [ed.], *Sound, Sign and Meaning: Quinquagenary of the Prague Linguistic Circle*. Ann Arbor, Michigan Slavic Studies 1976 [ιδίως σσ. 607-622], Fr. Galan, *Historic Structures: The Prague School Project, 1926-1946*. Austin, Texas UP 1985· P. Steiner [ed.], *The Prague School Selected Writings, 1929-1946*. Austin 1982· K. Chvatik, *Tschechoslowakischer Strukturalismus. Theorie und Geschichte*. München 1981· H. Gunther, *Struktur als Prozess: Studien zu Aesthetik und Literaturtheorie des tschechischen Strukturalismus*. München 1973 κ.ά.). Ο Marvin Carlson, στο γνωστό του βιβλίο για τη θεωρία του θεάτρου, κάνοντας μια επισκόπηση του μεταπολεμικού θεάτρου, σημειώνει το εξής: «When semiotics re-emerged as a major critical concern in the late 1960s, the areas of investigation laid out by Mukarovsky still defined its basic orientations» (M. Carlson, *Theories of the Theater: A Historical and Critical Survey, from the Greeks to the Present*. Ithaca, NY, Cornell UP 1984, σ. 410). Η συνολική ανάλυση του κινήματος αυτού με όλα τα γραπτά του οδηγεί τελικά στο συμπέρασμα, πως η ευρωπαϊκή συζήτηση για τη θεωρία του θεάτρου επί δεκαετίες έχει μείνει στάσιμη, επαναλαμβάνοντας στα γαλλικά εκείνα τα ερωτήματα που έχουν τεθεί ήδη πριν από το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Αυτό βέβαια δεν εκπλήσσει, γιατί η πρόκληση του ρωσικού φορμαλισμού τελικά γίνεται με τους ίδιους τρόπους και οδηγεί στους ίδιους δρόμους. Ή να το πούμε κι αλλιώς: η οφειλή της Δύσης στην Ανατολική Ευρώπη, –και αυτό το θέμα είναι ανεξάρτητο σε μεγάλο βαθμό από την επιβολή του Κομμουνισμού (το 1917 στη Ρωσία και το 1945 στη Τσεχία)– δεν αναγνωρίστηκε αρκούντως από τη διανοήση στην εποχή της και σημειώνει τώρα, στο τέλος του αιώνα, μιαν όψιμη αναγνώριση με εργασιές όπως η προκειμένη; σημαίνει επίσης, από την πλευρά των διανοουμένων, ότι όχι μόνο από την άποψη της ιστορίας αλλά και της πρόσφατης πνευματικής ιστορίας, η Ανατολική Ευρώπη αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της Ευρώπης και πρέπει να βρει τη θέση της σ' αυτή, ανεξάρτητα από υπολείμματα της ιδεολογίας του Ψυχρού Πολέμου και τις οικονομικές διαφοροποιήσεις. Τα περιβόητα επιτεύγματα της ευρωπαϊκής διανοήσης του 1960 και του 1970 στηρίζονται σε μεγάλο βαθμό σε κινήματα, κύκλους και προβληματισμούς που προηγήθηκαν στη Ρωσία, τόσο την τσαρική όσο και τη σοβιετική, την Τσεχία, τόσο τη μεσοπολεμική όσο και την κομμουνιστική, και την Πολωνία της μεταπολεμικής περιόδου, σε λαούς δηλαδή που σήμερα βρίσκονται στο περιθώριο της κοινής αντίληψης.

Το σύντομο βιβλίο του Quinn δεν είναι ουσιαστικά ένα reader, δηλαδή μια ανθολό-

γηση κεμένων από εκπροσώπους της Σχολής αυτής, αλλά μια εξαιρετικά χρήσιμη, σύνομη και διαφωτιστική σύνοψη και σύνθεση, η οποία, ακριβώς επειδή βσιάζεται στο σύνολο του σχετικού υλικού και έχει άμεση πρόσβαση σε όλες τις πτυχές του κινήματος, δίνει μια παραστατική εντύπωση για την ευελιξία, διαλλακτικότητα, αντιδογματικότητα και το διαλεκτικό προβληματισμό, που χαρακτηρίζει τις αναζητήσεις αυτές, οι οποίες αργότερα στη γαλλική τους εκδοχή έγιναν πιο αποφθεγματικές και πιο μονοδιάστατες. Πρέπει να διαβαστεί οπωσδήποτε από όλους τους θεωρητικούς του θεάτρου, για να κατανοηθεί καλύτερα η ιστορική θέση του κινήματος μέσα στις θεωρίες θεάτρου του 20ού αιώνα. Οι μεγάλοι προβληματισμοί της Σημειολογίας του Θεάτρου έχουν σε μεγάλην έκταση ήδη προ-διατυπωθεί δεκαετίες πριν εμφανιστούν στη δυτική Ευρώπη. Στο πρώτο κεφάλαιο, «Prague School Structuralism» (σσ. 13-42) ο συγγρ. αναλύει με βάση όλα τα γραπτά του κινήματος τις βασικές έννοιες «δομή», «σημείο», «λειτουργία», «νόρμες», «αξία». Στο δεύτερο κεφάλαιο, «Theory of the Theater» (σσ. 43-70) εξετάζονται αρχικά οι σχέσεις του Τσίχου θεωρητικών του θεάτρου με την Theaterwissenschaft της κεντρικής Ευρώπης (βλ. και του συγγρ. «Theaterwissenschaft in the History of Theater Study», *Theater Survey* 32/3, 1991, σσ. 123-136) και αναλύεται σε βάθος το βασικό εγχειρίδιο του Otokar Zich, *Esteticka dramatického umění. Teoreticka dramaturgie*. Praha 1931 [βλ. Πούχχερ, ό.π., σ. 15 εξ.] που έδωσε το έναυσμα και τη βάση για τις αναζητήσεις αυτές κι έδωσε εξ αρχής το προβάδισμα στην ανάλυση της θεατρικής παράστασης έναντι της ανάλυσης του δραματικού κεμένου. Σημείο εκκίνησης ήταν και γι' αυτόν οι θεωρίες του Wagner για το Gesamtkunstwerk και η επεξεργασία τους από τον Adolphe Appia. Και εδώ αναλύονται τα βασικά εννοιολογικά εργαλεία της θεατρικής θεωρίας, όπως διαμορφώθηκαν στη συνέχεια. Το κεφάλαιο 3 αφιερώνεται στο «Semiotics of Theatrical Acting» (σσ. 71-99), το κεφάλαιο 4 σε «Semiotics of Stage Design» (σσ. 101-118), το κεφάλαιο 5 σε «Semiotics of Theatrical Text» (σσ. 119-131).

Ο τόμος κλείνει με μια «Conclusion» (σσ. 133-144), η οποία όχι μόνο συνοψίζει, αλλά προσπαθεί και να παρακολουθήσει τα επιτεύγματα της Σχολής της Πράγας για μια σημειωτική θεωρία της θεατρικής επικοινωνίας και στις νέες θεωρίες θεάτρου: στη Γερμανία με την Σχολή της Κωσταντζας για τα «reception aesthetics», την Herta Schmid, την Erika Fischer-Lichte, τον Manfred Pfister (*The Theory and Analysis of Drama*. Cambridge 1988), τον Achim Eschbach (*Pragmasemiotik und Theater*. Tübingen 1979), στη Γαλλία στον Patrice Pavis («Pavis is the most wide-ranging, most intellectually disciplined of the French theater theorists (compared to, say, Andre Helbo)» (σ. 137· βλ. και τη βιβλιοκριτική μου στην *Παράβασιν* 2, 1998, σσ. 260-264) και Regis Durand, ενώ οι Josette Ferral και Jean Alter έχουν άλλες καταβολές (J. Austen)· στην Ιταλία με το Keir Elam, τον De Marinis, τον Alessandro Serpieri και τον Franco Ruffini, στην Αμερική εν μέρει με τον Richard Hornby και τον Einar Haugen («American theorists have been more resistant to semiotic theory generally», σ. 139· ισχύει ακόμα περισσότερο για την Αγγλία), ενώ σε βιβλία εποπτείας, όπως «The Field of Drama» του Martin Esslin (1987) και το «Places of Performance» (1989) του Marvin Carlson για τα θεατρικά κτίρια δεν παίζουν βασικό ρόλο. Ορισμένοι δανείζονται μερικά concepts, όπως έκαναν άλλωστε και οι Γάλλοι στρουκτουραλιστές (το αποκαλύπτει λεπτομερειακά το βιβλίο του J. G. Meriquor, *From Prague to Paris: A Critique of Structuralist and Post-Structuralist Thought*. London 1986). Ωστόσο ο Carlson αναγνωρίζει την ιστορική σημασία της Σχολής της Πράγας: «the Prague Schoos agenda is still the most comprehensive set of analytical goals in

contemporary theater theory» (βλ. M. Carlson, *Theater Semiotics: Signs of Life*. Bloomington, Indiana UP 1990). Και ο συγγρ. εξαιρεί, κλείνοντας, και τη διανοητική ποιότητα του κινήματος αυτού, σε κάποιαν αντιδιαστολή με τους δυτικούς επιγόνους του: «As a theory of the theater, Prague structuralist semiotics is still remarkable for its conceptual richness, its intellectual quality, its potential for practical use, and the range of influence» (σ. 141).

Ακολουθεί μια εξαντλητική βιβλιογραφία, που χωρίζεται σε Primary Materials και Secondary References (σσ. 145-160) και η οποία είναι η πληρέστερη που υπάρχει σήμερα, καθώς και μερικές φωτογραφίες από παράσταση που σχετίζεται με τις θεωρητικές αυτές αναζητήσεις στην Πράγα του Μεσοπολέμου. Ο μελετητής διαθέτει ασυνήθιστη για τις μελέτες αυτές οξυδέρκεια και κριτική ικανότητα αντιμετώπισης και σύνθεσης: το βιβλίο διαβάζεται ευχάριστα και είναι κατατοπιστικό. Η ιστορική του σημασία έγκειται στο ότι αναδεικνύονται οι ανατολικοευρωπαϊκές καταβολές της ευρωπαϊκής θεωρητικής σκέψης στην ιστορική εξέλιξη, πράγμα που έχει ξεχαστεί μέσα στον αντιιστορισμό των φορμαλιστικών θεωριών των τελευταίων δεκαετιών: το reader αυτό, από Αμερικανό μελετητή, αποτελεί κάτι σαν ιστορική αποκατάσταση μιας αδικίας που έγινε εις βάρος μιας από τις μικρές γλώσσες της Ευρώπης, παραβιάζοντας τον κανόνα πως η γλώσσα δεν θα έπρεπε να είναι εμπόδιο στην ελεύθερη διακίνηση των ιδεών και η διεθνικότητα του 20ού αιώνα δε θα έπρεπε να προσκρούσει σε γλωσσικά φράγματα στην πρόσληψη. Η ιστορία της πρόσληψης της Σχολής της Πράγας δείχνει το αντίθετο: και τώρα που ολοκληρώθηκε ο κύκλος του Γαλλικού Στρονκουαλισμού, πρέπει να γίνει και μια νηφάλια αποτίμηση και κριτική των δανείων του, των τρόπων εφαρμογής τους και των αβασάνιστων συχνά και ανιστόρητων «μεταφορών» από ένα πολιτισμικό πεδίο στο άλλο (βλ. την τύχη του Propp στην αφηγηματολογία). Η μονογραφία του Quinn συμβάλλει στο μέγιστο βαθμό στη διαδικασία αυτή της ιστορικής αξιολόγησης, τουλάχιστον όσον αφορά τη θεωρία του θεάτρου, αλλά και όχι μόνο. Κρίμα που αυτός ο έξυπνος και διαβασμένος μελετητής, με τον ανθρωπισμό του και τη συμπάθεια για το μικρό λαό των Τσέχων, χάθηκε τόσο πρόωγα.

ΒΑΑΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

MARVIN CARLSON

Performance. A Critical Introduction.

London/New York: Routledge 1996, Σελ. VIII, 247.

Ο συγγραφέας, καθηγητής στο New York City University για Θέατρο και Συγκριτική Λογοτεχνία, που έχει δώσει στο παρελθόν γνωστές μονογραφίες για την ιστορία και θεωρία του θεάτρου (*Theories of Theater: A Historical and Critical Survey from the Greeks to the Present*. Ithaca, Cornell UP 1984· *Places of Performance: The Semiotics of Theater Architecture*. Ithaca, Cornell UP 1989· *Theater Semiotics: Signs of Life*. Bloomington, Indiana UP 1990), παρουσιάζει εδώ μια κριτική εισαγωγή στο νέο είδος, το οποίο στην Αμερική έχει σφραγίσει τη θεατρική ζωή των τελευταίων δύο δεκαετιών, στην performance (θέαμα, παράσταση, τέλεση, spettacolo), την οποία αφιερώνει στον πρόωγα πεθασμένο Michael Quinn (βλ. παραπάνω). Ο Carlson είναι θεατρολόγος και εξετάζει το